

'વાણી અમૃતથી ભરી મધુસમી, સંજીવની લોકમાં,
દિશ્યમાં ભરી દિવ્યતા નીરખતા, સુદિવ્ય ભક્તો સદા...'

યોગીબાપાના માદાત્મ્યની આ સ્તુતિ છે. ગઈકાલના સ્વાધ્યાયમાં આપણે તેઓની પરાવાણીની વાત કરી, સત્ય, પ્રિય અને હિત કરે એવી સુનૃતવાણીની વાત કરી. અને એવો જ મહિમા યોગીજી મહારાજની મૂર્તિનું વર્ણન કરતા આ શ્લોક 'વાણી અમૃતથી ભરી મધુસમી, સંજીવની લોકમાં...' માં છે. 'અમૃત'-જીવનને આપનારી ! તેઓની વાણી માત્ર જીવનને આપનારી નહીં, પણ આનંદમય જીવનને આપનારી છે. તેઓની વાણી મધુસમી મધુર છે. મધુરને કેવી રીતે અનુભવી શકાય ? તો કરુંને પ્રિય ને સાંભળવી ગમે એ વાણીને મધુરવાણી કહેવાય. જ્યારે આ 'લોકમાં' ક્ષાણે ક્ષાણે મરવા જેવું લાગે ત્યારે જીવવાનું બળ આપે તેવી આ ગુરુવાણી છે. આ લોકમાં આનંદથી, ઉમંગથી, પ્રેમથી, શાંતિથી જીવવાનું બળ પૂરે છે તેવી સત્ય, પ્રિય અને હિતકર વાણી છે.

'વાણી અમૃતથી ભરી મધુસમી...' યોગીબાપાની સ્તુતિનો આ શ્લોક બનાવનારને એમની કથા ઉપરથી નહિ, પણ એમના જીવન ઉપરથી પ્રેરણા મળી. ને એ વાણીને એમણે 'સંજીવની' સમાન કહી. એમ કહેવાય છે કે, નોણિયાની અને સાપની જ્યારે લડાઈ થાય ત્યારે સાપનો ઝેરી દંખ અને વાગે તો નોણિયો જઈને નોળવેલ સૂંધી આવે એટલે એને ઝેર ચઢે નહીં ને વળી પાણો લડવા માટે તૈયાર થઈ જાય. વર્ષના ઉદ્ગ દિવસ સવારથી સાંજ સુધીમાં આપણને સંસારનાં અનેક પ્રકારનાં વેર અને ઝેર ચઢતાં રહે છે અને ત્યારે આ નોળવેલ સૂંધવા જેવી વાત છે. ખાવાની કે ચાટવાની વાત નહિ, પણ માત્ર સૂંધવાથી જ એટલે કે, સ્મરણ કરવાથી ઝેર ચઢતાં નથી. ભગવદ્ નામસ્મરણનો કેટલો બધો મહિમા છે ! સૂંધવાની કિયામાં ઊંડો

શાસ લેવો પડે - સૂંધવાથી એટલે શાસથી. એનો વધારે આધ્યાત્મિક રીતે આપણે અર્થ જોઈએ તો શાસોરધ્વાસે હરિનું સ્મરણ થતું રહે તો સંસારનાં ઝેર ચઢતાં નથી. યોગીબાપાએ આવું જીવીને બતાવ્યું છે.

વાણીની સાથે બીજી વાત દિશ્યની કરી. દિશ્યમાં દિવ્યતા છે અને વાણીમાં પવિત્રતા છે. જે વાણી સંજીવની રવર્ષપ છે, જીવન જીવવાનું બળ પૂરું પાડે છે અને મધુર છે. એવું યોગીબાપાની વાણીમાં બળ હતું. કારણ કે, યોગીબાપાના જીવનમાં એવું તપ હતું. એવા યોગીજી મહારાજે આપણને આપેલી આ અમૃતવાણી કે, જેનો આપણે 'યોગીજીતા' તરીકેનો સ્વાધ્યાય કરીએ છીએ. ગઈ કાલના સ્વાધ્યાયમાં આપણે 'યોગીજીતા' ગ્રંથમાં પ્રવેશ કર્યો. એ ગ્રંથ કેવી રીતે આપણને પ્રામથ્યો તેની માંડીને વાર્તા કરી અને એનું પઢન પણ કર્યું કે, આમાં શું શું લખાણ છે. આ ગ્રંથ જેમણે આપ્યો એવા ગુરુર્દેવ યોગીજી મહારાજના સ્વર્યં પોતાના જીવનમાં જે બાબત હતી, તે બાબત માત્ર એમણે ઉપદેશ નથી કર્યો, સલાહ નથી આપી, પણ જીવન જીવીને આપણને સૌને બતાવ્યું છે.

'ગીતા' - ગાઈ શકાય-ગેય હોય એટલે 'ગીતા' કહેવાય. અને એવી અનેક ગીતાઓ છે, જેણે પ્રભુનાં ગીત ગાયાં છે, પ્રભુનો મહિમા સમજાવ્યો છે. અને એવા સંતોની જે જે વાણી છે તે પણ 'ગીતા' છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ આપેલી 'ગીતા' દ્વારા ભગવાને અર્જુનને એના વિષાદમાંથી બહાર કાઢ્યો. આપણને પણ રોજિંદા વિષાદમાંથી, જ્વાનિમાંથી, વિક્ષેપમાંથી, ઉચાટમાંથી બહાર કાઢે એવી બ્રહ્મસ્વર્દ્ધપ યોગીજી મહારાજની વાણી એ આપણા માટેની, આપણા સમયની 'ગીતા' છે. ગુરુહરિ સાહેબદા અનેક વખત એમ કહે છે કે, આપણે અર્જુન છીએ. અર્જુન એક નરનું પ્રતીક છે અને તે નારાયણ સાથે જોડાયો.

આપણા સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં, સ્વામિનારાયણ ભગવાને એમના જીવનકાળ દરમિયાન બનાવેલાં દ મંદિરમાં સૌથી પહેલું મંદિર અમદાવાદમાં રચ્યું અને એમાં સ્વામિનારાયણ ભગવાને નરનારાયણ દેવની મૂર્તિ પદ્ધરાવી. બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતની સાથે જોડાઈએ અને એમના બ્રહ્મભાવનો જ્યારે આપણને સ્પર્શ મળો ત્યારે આપણે પણ નારાયણ સાથે એકરૂપ થઈએ છીએ. બ્રહ્મના સંબંધે બ્રહ્મરૂપ થવાના માર્ગ વળાય છે. આત્મા પરમાત્મા તરફ ગતિકરે છે. અને છેલ્લે તો...

'સ્વામી અને નારાયણ', 'અક્ષર અને પુરુષોત્તમ',
'બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ', 'આત્મા ને પરમાત્મા.'

જેને આપણે 'જીવાત્મા' કહીએ છીએ, આ શરીરની અંદર વસેલો જે આત્મા, જેનું વર્ણન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ 'ગીતા'માં કર્યું છે એ આત્મા કેવો છે? તો જે આપણા બધાના શરીરમાં વસેલો છે એને પરમાત્મારૂપ કરવા-પરમાત્મા સાથે જોડવા માટે એવા બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતની આવશ્યકતા છે. આ વાત આપણી અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસનામાં બ્રહ્મરૂપ શાસ્ત્રીજ મહારાજે છતી કરી અને સ્વામિનારાયણનો વિશિષ્ટ અર્થ અક્ષરપુરુષોત્તમની ઉપાસના સ્વરૂપે આપ્યો. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ જે વાત કરેલીકે, 'હું દેહ નથી, હું આત્મા છું અને મારે વિશે પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ સદાય બિરાજમાન છે.' એ વાતને આત્મસાત્કરવા માટે આજના સમયમાં બ્રહ્મસ્વરૂપ મહંતસ્વામી મહારાજે મંત્ર આપ્યો કે, 'હું અક્ષર છું અને પુરુષોત્તમનો દાસ છું.' સાહેબદાદાએ એમાં આપણાને વધારે સ્પષ્ટતા કરી આપીકે, ક્યા પુરુષોત્તમ? તો જે પ્રગટ અને પ્રત્યક્ષ છે અને મારા ગુરુહરિ દ્વારા મને મળ્યા છે, એમનો હું દાસ છું. એવા ભાવના સુધ્રણ સહિત દાસ થવાની ભક્તિનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ એવા યોગીજ મહારાજની આઅમૃતવાણીનું આપણે પઠન કરીએ છીએ.

યોગીબાપાએ ભક્તિમાર્ગમાં સૌથી પહેલામાં પહેલી વાત ઉપાડી કે, ભક્તિમાર્ગમાં ત્રાણ મોટાં વિધન. નાનાં નાનાં તો બહુ વિધન આવે છે. પણ એમણે સૌથી પહેલાં ત્રાણ મોટાં વિધનો પર પ્રકાશ પાડ્યો. ભક્તિમાર્ગ જેને આધ્યાત્મિક પ્રગતિકરવી છે, જેને બાધ્યકારિને અંતરદૃષ્ટિ તરફ વાળવી છે, જેને પ્રભુ અને ગુરુમુખી બનવું છે એના માટે સૌથી પહેલી પાયાની શરતરૂપ વાત યોગીબાપાએ કરી. ઘણાં બધાં વચ્ચનામૃતો, ઘણી બધી નોંધમાંથી પેલા સેવક-ભક્તને યાદ રહી જાય એ રીતે ટૂંકનોંધમાં લખીને આપી. એમાં ભક્તિમાર્ગ ચાલનારા ભક્ત, સાધક, ઉપાસકને જે ત્રાણ મોટાં વિધન નદે છે અથવા નદવાનાં છે, તો સૌથી પહેલામાં પહેલો એની પર પ્રકાશ પાડ્યો છે. અને એ છે:

- (1) પોતાના દોષ ના ઓળખાય.
- (2) ભગવાનના ભક્ત થકી મન નો ખું પડી જાય.
- (3) ભગવાનના ભક્ત થકી બે પરવાઈ થઈ જાય.

'વચ્ચનામૃત'નો આધાર લઈને આ ત્રાણ ભયસ્થાન તરફ યોગીબાપાએ આપણું ધ્યાન દોર્યું છે. કોઈકનો મોબાઈલ વાગે એટલે આપણું ધ્યાન એના તરફ જાય છે, પણ આપણા તરફ ધ્યાન રહેતું નથી, જાત તરફ ધ્યાન રહેતું નથી. હું મુસાફર છું ને મુસાફરી મારે કરવાની છે, મારી યાત્રા અને મારું લક્ષ ! એના અનુસંધાન સહિત ચાલવાની વાત છે. આપણા વડીલોએ કદ્વાં છે કે, જ્યારે આપણે કોઈના તરફ અંગુલિનીંશ કરીએ છીએ ત્યારે એક આંગળી સામાવાળા તરફ જાય છે અને બાડીની બધી આંગળીઓ આપણી જાત તરફ નિર્દેશ કરતી હોય છે. બહિમુખીમાંથી અંતર્મુખી થવાનું, અંતર્દૃષ્ટિ કરીને જીવવાનું અને ભગવાનના પરમ તત્ત્વને આત્મસાત્કરવાની સતત જ્ઞાન રાખ્યા કરવાની જેને ચિંતા હોય એ 'સાધક' કહેવાય. અને સાધક હંમેશાં કોઈ ચોર-ચકાર ઘૂસી ન જાય અનેનું ધ્યાન રાખીને જાગ્રત અને જ્ઞાનપણાના દરવાજે જીવતો હોય. પોતાની યાત્રા ને પોતાના લક્ષ તરફ જ સતત દરિયા રાખીને જીવે - એના માટેનાં ભયસ્થાન યોગીબાપાએ સૌથી પ્રથમ બતાવી દીધાં.

પછીના સાત મુદ્રામાં યોગીબાપાએ ત્રાણ વાત મુખ્ય કરી છે. એક નિર્દોષબુદ્ધિની વાત કરી છે. બીજી સહનશક્તિની વાત કરી છે. અને ત્રીજી સુહૃદભાવની વાત કરી છે. સાત મુદ્રાનું વિશ્વેષણ કરવામાં તો ઘણો સમય જરૂર, પણ; આપણે સૌથી ભક્તિમાર્ગમાં સાથે મળીને જે કંઈ પણ હોલાઉપાડ કરવાનો છે, એ મુદ્રામાં સૌથી પહેલો મુદ્રો 'યોગી ગીતા'માં યોગીજ મહારાજે નિર્દોષબુદ્ધિનો લીધો છે. પહેલું ભયસ્થાન પણ એ જ બતાવ્યું છે કે, 'પોતાના દોષ ન ઓળખાય.' અને પહેલો મુદ્રો પણ ત્યાંથી જ શરૂ કર્યો છે કે, 'નિર્દોષબુદ્ધિદરેકમાં રાખવી એ જ આપણીસેવા છે.'

ભક્તિમાર્ગમાં 'સેવા'ના બહુજુદા જુદા અર્થ થાય છે. જે સ્વરૂપ તમને આપ્યું છે તેને સેવવું, એની પૂજા, અર્થના, પ્રાર્થના કરવી - એને પણ સેવા કહેવાય છે. શ્રીદાકોરજીને આપણે કાંઈપણ સામની ધરાવીએ, 'મારા તરફથી આ સેવા છે' એમ નોંધાવીએ, લખાવીએ, આગોતરી જવાબદારી લઈએ - એને પણ સેવા કહેવાય. અને સેવ્ય-જેને સેવવાના છે, સેવન કરવાનું છે એવો પણ એનો અર્થ થાય. પણ અહીંયા યોગીજ મહારાજે કદ્વાં કે, દરેકમાં નિર્દોષભાવ રાખવો એ મોટી સેવા છે અને આ પણ બહુઅગત્યનું સમીકરણ છે. તમારે નિર્દોષ થાવું છે? એ પહેલો વિચાર. કારણ કે, ખામી, તુટી, દોષ, કુટેવ તો દરેક વ્યક્તિની અંદર છે. વક્તામાં પણ છે ને શ્રોતામાં પણ છે - સર્વમાં છે. તો તમારે દોષ રહિત થાવું છે?

'વચ્ચનામૃત'માં સ્વામિનારાયણ ભગવાને ગેરંટી આપી છે કે, 'તમે મને જેવા માનશો એવા હું તમને કરી દઈશ.' અને ભક્ત તરીકી

આપણી પવિત્ર ફરજ બને છે કે, આપણે જે મને સેવવાના છે, એ મને વિષે જો આપણે દોષની દાખા રાખી એ તો આપણે નિર્દોષ કેવી રીતે થઈ શકી એ ? નિર્દોષ એ ટલે કે દોષ રહિત કેવી રીતે થઈ શકી એ ? એ ટલે પાયાની સૌથી પહેલી વાત કે, સાધનાના માર્ગ પહેલાં એકડો માંડવાનો તે પછી મીડાં ગમે એ ટલાં ચઢાવાય. અને જે ટલાં મીડાં ચઢાવી એ એ ટલી એની કિ મત વધતી જાય. પણ એકડો માંડવો પડે. અને હું જે સ્વરૂપને સેવું છું એ ટલે કે મારા ઈશ્વરે વ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ ! તે ઓ જે મનામાં સદાય રહ્યા છે, એવું એ મનું રહેવાનું ધામ-મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને એને આત્મસાત્ત્બ કરવાની પ્રેરણા જે ઓ આપી રહ્યા છે એવા અનાદિ મહામુક્તરાજ ગોપાળાનંદ સ્વામી; એ આપણા ઈશ્વરે છે ! જે મને આપણે સેવવાના છે. અને જે સ્વરૂપ વર્તમાનકાળે આપણને આપણા ગુરુદરિ સ્વરૂપે મળ્યું છે કે, જે મણે આપણને આ મંત્ર આપ્યો, જે મણે આપણને આ મૂર્તિનો મહિમા સમજાવ્યો, જે મણે આપણને આવો ભક્ત સમૃદ્ધાયનો સંગ સુલભ કરી આપ્યો, ઉરિભક્તોના સમૂહના એક ભાગરૂપ આપણને બનાવી દીધા. એ ટલે જે કંઈ પણ જોઈએ એ સાધન-સામગ્રી બધું આપણને આપીને દેવે આ માર્ગ તે ઓ આપણને ચલાવી રહ્યા છે, ત્યારે ઉપાસ્યમૂર્તિ, સેવ્યમૂર્તિને સંપૂર્ણપણે હિવ્ય માનવી એ બહુ આવશ્યક બાબત છે. ત્યાં જે ટલી ખોટ એ ટલી વ્યક્તિગત રીતે મારામાં ખોટ. અને આપણે જો આગળ વધવું હોય તો અન્યની ખોટ જોવાને બદલે આપણે આપણી પોતાની ખોટ જોતા જઈએ. એ ટલે સૌથી પહેલું પોતાનો દોષ ન ઓળખાય એવી જે ની દાખિ હોય.

દોષદાના સુંદર દાણાં માટે દમણાં એક બહુસુંદર વિદ્યા ક્લિપ ફરતી થઈ છે. મહાભારતની બહુ જૂની વાત છે. મુનિ વેદવ્યાસજીએ પણ આ દાખિબેદનું આપણને યુધિષ્ઠિર અને દુર્યોધનને માધ્યમ બનાવીને દાણાં સમજાવ્યું છે. યુધિષ્ઠિર - આપણે સૌ જાણીએ છીએ-ધર્મ, નીતિ અને સંયમના માર્ગ ચાલનારું મહાભારતનું ઉચ્ચ પાત્ર ! અને બીજી બાજુ દુર્યોધન - છણકપટ, કોધ અને ઈર્ધ્યાથી ભર્યું ભર્યું પાત્ર ! મુનિ વેદવ્યાસજીએ વર્ણન કરતાં એમ કચું છે કે, એક વખત દુર્યોધનને પૂછવામાં આવ્યું કે, 'આપણી આ રાજ્યસભા ભરાય છે, એમાં સક્ષણ કોણ છે ? અને સર્વશ્રેષ્ઠ સક્ષણ કોણ છે ?' એનો તમે અમને નિર્દેશ કરો. એ ટલે દુર્યોધને સભામાં આમથી તેમ નજર ફેરવી કે, કોણ કોણ બેદું છે ? બધાને તેમણે જોયા. અને જે વી જે ની દાખિ, તેવી તેની સમજાણ, તેવું તેનું મૂલ્યાંકન.' એમ દુર્યોધને પણ પોતાનો અભિપ્રાય-મત જાહેર કર્યો કે, 'આ સભામાં કોઈ સક્ષણનાં દર્શન થતાં નથી.' પછી યુધિષ્ઠિરને પૂછવામાં આવ્યું.

બંને યુવરાજ છે. પાંડુ અને ધૂતરાષ્ટ્રના બેઉ જ્યેષ્ઠ પુત્રો, જે મને દેવે પછી રાજ્ય અધિકાર મળવાનો છે. અને લડાઈ તો રાજ્ય અધિકારની જ હતી. મુનિ વેદવ્યાસજીએ મહાભારતમાં 'ગીતા' નું પ્રકરણ તો મૂક્યું, પણ

એની સાથે સાથે આ બધાં પાત્રોની ગૂંથણી કરીને દરેકનો નામ પ્રમાણે ગુણ અને ગુણ પ્રમાણે નું કર્મ ; એનો ખરે ખર મહાભારતનાં પાત્રોનાં વિચાર, વાણીને વર્તનના માધ્યમ દ્વારા બહુસુંદર રીતે પરિચય કરાવ્યો છે. વ્યક્તિને ઓળખવા માટે અને વ્યક્તિ તરીકે મારે પોતે કેવી રીતે જીવનવિકાસ કરવો તેનું બહુસુંદર શિક્ષણ આપ્યું છે. 'મહાભારત' એ ટલે કોરવો-પાંડવોનું યુદ્ધ, પણ સાથે વધીબધી વાતો એમાં વણી લીધી છે.

યુધિષ્ઠિરને પૂછવામાં આવ્યું કે, 'આ રાજ્યસભામાં કોઈ દુર્જન હોય તો તમે એના ઉપર અંગુલિનિર્દેશ કરો.' યુધિષ્ઠિરે પણ સમગ્ર સભા ઉપર નજર ફેરવી. અને પછી રાજગાંડી પર બેઠેલા ધૂતરાષ્ટ્ર અને સિંહસન પર આઝુદ થયેલા બિભાગિતામહને બે હાથ જોડીને વિનન્દ્રતાથી કચું કે, 'જ્યાં આપ જે વા વડીલો બિરાજમાન હોય, જે મણે અમને શાસ્ત્ર અને શાસ્ત્રની દીક્ષા આપી, શિક્ષા આપી એવા ગુરુજનો બિરાજમાન હોય એ સભામાં કોઈ દુર્જન હોવો શક્ય જ નથી. બધા સક્ષણનો જ બેઠા છે.'

'આપની દીજારીમાં' - આ વર્ણન બહુ અગત્યનું છે. તે ઓ ક્યાં બેઠા છે ? કોના સાંનિધ્યમાં બેઠા છે ? તે સમજજો. દુર્યોધન એવું નથી કહેતો કે, તમારી દીજારીમાં આ બધા દુર્જનો લેગા થયા છે. એ એ ટલું જ કહે છે કે, આ બધા દુર્જનો જ છે, આમાં સક્ષણ ક્યાંય શોધ્યો જર્યો એમ નથી. એકબીજાની જોડે બધાને તકલીફ છે. આ બધાના ભૂતકાળ તો હું બહુ સારી રીતે જાણું છું. દુર્યોધન બુદ્ધિશાળી માણસ હતો અને રાજકૃપનો તો નિષ્ણાત હતો એ ટલે રૂપ, ગુણ ને નામ સહિત એક એકને તે ઓળખે. અને એ ટલે એણો જ્યારે સભામાં નજર ફેરવી ત્યારે એકેય સક્ષણ જર્યો નહીં. એની એ જ વ્યક્તિઓ છે, પણ યુધિષ્ઠિરને કોઈ દુર્જન જર્યનો નથી. એનું કરણ શું છે ? તો કોના સાંનિધ્યમાં બધા બેઠા છે ? જ્યાં ભીજી પ્રતિજ્ઞાને ધારણ કરીને આવા દાદાજી બેઠા છે, શિક્ષા આપનારા દ્રોષાચાર્ય ને કૃપાચાર્ય બેઠા છે; આવા ગુરુજનોની ઉપસ્થિતિમાં કોઈ દુર્જન ને જ જ્યા મળે જ નહીં, સક્ષણનો જ અહીંયાં આવીને બેઠા હોય. આ વાત સમજજો ! દરેકમાં નિર્દોષબુદ્ધિ રાખવી એ વાતનો આની સાથે છેડો બેસે છે. તે ઓ કોણ છે ? ક્યાં બેઠા છે ? કોનું સાંનિધ્ય છે ? ક્યો મંત્ર ધારણ કર્યો છે ? કોની કંઈ પહેરી છે ? વ્યક્તિગત રીતે એ વ્યક્તિને જોવાની નથી, પણ એ વ્યક્તિને કોની સાથે સંબંધ છે, કંઈ શક્તિ સાથે જોડાયેલો છે, ક્યાં વળગેલો છે, ક્યાં સમર્પિત થયેલો છે, કોનો છે ? એ વિચારને પણ આપણે જો પકડી રાખી એ, તો દરેકમાં નિર્દોષબુદ્ધિ રાખવી - એમાં આનામાં રાખવી અને આનામાં ના રાખવી એવો કશો ભેદ જ પાડ્યો નથી. પહેલી લીટી, પહેલો જ મુદ્દો અને એની શરૂઆત 'નિર્દોષબુદ્ધિ દરેકમાં રાખવી તે જ આપણી સેવા છે.'

(ક્રમશઃ) ♦♦